

Meirás rebelde: un conflito agrario na Galicia da Segunda República

MANUEL PÉREZ LORENZO*

A lo largo de los siglos, familias de labradores han pagado ya con sus rentas, no una vez, sino cien veces, el valor del terruño que cultivan [...]. Y la tierra sigue expuesta al traspaso del que cree tener un derecho mercantil de poseerla a cambio del amarillo metal... [...]. Pero ya en buena hora despierta el campesino, [...] por las veredas y «rueiros» cruzan rojinegras banderas de las sociedades agrarias. Y en cívica romería ya se oyen las notas rebeldes de la Internacional.

Manuel L. Freire-Calvelo¹

Sumario

Entre os anos 1933 e 1936 tivo lugar un conflito que enfrentou a boa parte da veciñanza de Meirás con varios propietarios de fincas. O motivo, o despoxo inicial de dúas familias das súas terras de traballo, que deu lugar a sucesivas tomas das parcelas coordinadas polo sindicato local, adscrito á CNT. Os acontecementos -enfrentamentos coas forzas de orde, detencións, actos de protesta- serán recollidos polos principais diarios e cesarán coa sublevación militar de xullo de 1936 e a posta en marcha de mecanismos represivos que afectaron aos seus protagonistas.

Abstract

Between the years 1933 and 1936, a conflict took place in Meiras. This conflict confronted a large part of the neighborhood with several owners of estates. The reason was the initial eviction of two families of their farmlands, that resulted in successive occupations of the estates coordinated by the local trade union, integrated in the CNT. These events -confrontations with the law enforcement, arrests, protests- were collected by the main newspapers and finished with the military uprising of July 1936 and the implementation of repressive mechanisms that affected their protagonists.

No ano 1933, un trebón sacudiu a parroquia de Meirás. O seu nome, asociado ata entón á figura de Emilia Pardo Bazán, volveu ocupar titulares nos principais diarios do Estado: «Los campesinos se reparten una finca en las inmediaciones de La Coruña». Estoupaba un conflito que, ata o inicio da Guerra Civil, enfrontaría a boa parte da veciñanza con varios propietarios de terras. Todo iso nun contexto de expansión do sindicalismo agrario, ligado á CNT, e de pluralización política, favorecido pola chegada do réxime republicano. De seguido, estudaranse os acontecementos que tiveron lugar en Meirás e as súas repercusións máis alá de xullo de 1936². Ese «espertar» do campesiñado que alumeou os campos e os rueiros co devezado dun futuro máis próspero. Ese «Meirás rebelde» do que falaba a prena anarquista.

Acción colectiva no Meirás dos anos 30

San Martiño de Meirás é unha parroquia interior do concello de Sada, a media distancia entre a capital municipal e o porto de Santa Cruz, en Oleiros, e a escasos 10 quilómetros da cidade da Coruña. Residencia da escritora Emilia Pardo Bazán, foi, na Restauración, lugar

* **Manuel Pérez Lorenzo** é licenciado en Historia e Máster en Formación do Profesorado pola USC. Colaborador do Grupo de Investigación Hispona, é autor do libro *Meirás. Un pazo, un caudillo, un espolio* e de diversos traballos sobre a II República e o primeiro franquismo ou sobre historia local de Sada.

de reunión de figuras da intelectualidade e da política³. Cunha forte tendencia migratoria con dirección maioritaria aos EEUU, a poboación de Meirás nos anos 30 dedicábase fundamentalmente aos labores agropecuarios: «trátase -dicía o xornalista Xohán Antón Suárez Picallo- dunha parroquia de 571 habitantes, na súa maioría campesiños que viven en lugares acaseirados, ate fai pouco propiedade dos herdeiros da Condesa de Pardo Bazán, e dun convento de monxas, tamén dalí»⁴.

É na segunda década do século XX cando nacen as primeiras asociacións veciñais, se ben de finalidade fundamentalmente recreativa⁵. A irrupción, en 1931, da democracia republicana verase acompañada da aparición de novos modelos organizativos. Xa en setembro de 1931 constitúese a Asociación Agraria de Meirás co obxecto de «prestar apoio y guía a los socios en los atropellos de que fueren objeto por parte de los dueños de las tierras»⁶. Este colectivo, que non estaba adscrito a ningunha central sindical, disolverase poucos meses despois, en febreiro do 1932⁷, para dar paso á fundación do novo Sindicato de Profesiones Varias, adscrito á CNT e integrado na Federación Comarcal de Betanzos⁸. Todo semella indicar que esta decisión obedeceu ao influxo exercido polo Sindicato de Oficios Varios da veciña vila de Sada, que irradiaba a súa influencia ás parroquias⁹.

A nova entidade propúñase «facilitar a todos los obreros de buena voluntad, así manuales como intelectuales, el medio de contribuir al bien común de sus hermanos». A súa propia organización interna participaba do ideario ácrata, como reflicte o regulamento nas disposicións xerais: «Todo poder obrero social, la soberanía, la suprema dirección, reside en la Asamblea general de socios. La Comisión administrativa que la asamblea nombre es simplemente una delegación»¹⁰. O Sindicato dotábase dun programa agrario no que se reivindicaba que os impostos municipais, nomeadamente o reparto de utilidades, «se efectúen equitativamente, o sea rigurosamente proporcional, manteniendo esta acción al margen de toda intervención municipal»¹¹; tamén se solicitaba ao municipio a «abolición de las cargas contributivas que pesan sobre los campesinos, que aun siendo propietarios, trabajan sus tierras sin intervención de asalariados» e das rendas forais, censos e laudemios sen indemnización, e pretendíase a cesión aos sindicatos agrarios das terras pertencentes ao Concello, Deputación e Estado «para su cultivo en común, lo cual servirá como escuela de experimentación, que demostrará la ventaja del trabajo colectivo sobre el sistema individual hoy imperante»¹².

Á fronte da organización estaba Emilio Corral, labrego, que presidía a directiva fundacional co cenetista Manuel Martín Regueiro Sánchez como secretario. Este último estaba a realizar unha intensa labor proselitista para atraer o campesiñado á CNT e fomentar a creación de sindicatos. Para esta empresa, facía uso da voz e da prensa escrita:

¡Campesino! Despierta, deja tu sueño para luego. ¿No ves, campesino, que pesa sobre ti el yugo de la explotación? [...] ¡No! Tú duermes. Pero... el día que despiertes, ese día será horroroso para tus explotadores. Entonces te darás cuenta de los parásitos que giran a tu alrededor; te darás cuenta, también, de lo que vales [...] y te rebelarás contra tus opresores [...] contra todos los magnates de la burocracia, que te absorben la vida; contra la represión gubernamental, contra el cacique, contra el cura [...].

Ahora, campesino, piensa y recapacita, y verás que para conseguir tu emancipación te tendrás que apartar de toda política corruptora y pasar a las filas de nuestra siempre gloriosa Confederación Nacional del Trabajo, única organización en la que tendrán eco tus justas aspiraciones.¹³

Con idéntica intención, a central sindical anarquista organizaba actos públicos na bisbarra. En xaneiro de 1933 tiña lugar un mitin en Meirás no que interviñan Fernández, Fandiño, Pazos e Villaverde co fin de trasladar ao campesiñado da parroquia «la posición de nuestra organización frente a los problemas de la Tierra, que hace que tras un inacabable laborar del campesino nunca pueda hallarse libre ni de la tutela inmoral del cacique, ni de las ramplonas manos de la usura». Segundo o correspondente, os «camaradas», que enchían o local, «mostraron su adhesión y entusiasmo»¹⁴. Actos como este habíanse repetir nos meses seguintes así en Meirás como nas parroquias limítrofes.

Ademais, a finais de 1933 nacería do seo do propio Sindicato unha asociación cultural na liña dos ateneos de inspiración anarquista que se estaban a espallar pola Coruña e a súa área de influencia. Trátase do Centro de Estudios Sociales Generación Consciente, con domicilio social en Torrón-Meirás. No regulamento, aparte de estipularse que, en caso de disolución, os seus fondos serían transferidos ao Sindicato, establecíanse os medios dos que se habían valer para cumprir co seu cometido cultural e educativo. Artellaríase unha biblioteca; celebraríanse conferencias, mitins e excursións; organizaríanse «certámenes y veladas artístico-literarias» e crearíanse unhas escolas libres. Asinaba os estatutos unicamente o propio Manuel M. Regueiro. Descoñecemos cal foi a actividade e a traxectoria deste colectivo, se é que non ficou tan só en iniciativa.

O Sindicato, ademais, procuraríase contribuir á modernización técnica das prácticas agrícolas, facilitando maquinaria aos socios. Posuía, cando menos, unha trilladora que os labregos sindicados podían empregar por 35 céntimos¹⁵. Outra das súas facetas estribaría na organización de colectas en favor da CNT para paliar as necesidades xurdidas dos conflitos e folgas que se sostían na Coruña. En agosto do 1933, o Sindicato organizaba un baile en beneficio do Comité Pro Presos da CNT herculina, publicando a seguinte información, que asinaba unha comisión organizadora formada por Manuel Prego, Manuel Muñiz e Antonio Carballeira:

El Sindicato de Profesiones Varias de Meirás, reconociendo que no se puede abandonar por un momento a nuestros hermanos de clase, los obreros revolucionarios, presos en las mazmorras de los presidios capitalistas, organizó el día 20 de los corrientes, un baile a beneficio del Comité Pro Presos, donde, después de dejarnos el salón gratis y los compañeros que componen la música de Meirás tampoco cobraron nada; recaudamos en total la cantidad de 50'15 pts. [...].

Camaradas: Nuestra iniciativa como veis, es un poco modesta, pero instamos a los Sindicatos de Sada, Carnoedo, Mondego y en general, a todos los obreros y campesinos que quieran ayudar a nuestros hermanos presos, para que hagan lo mismo que nosotros o nos superen.¹⁶

Do mesmo xeito, en outubro organizaban unha colecta en beneficio dos folguistas da construción, recadando un carro de patacas, preto dun ferrado de fabas e 12 pesetas. Na nota enviada a *Solidaridad Obrera* exclamaban:

¡Obreros y campesinos de la comarca!

Que no quede un solo Sindicato Agrario que no mande sus donativos para los huelguistas del Ramo de la Construcción; su triunfo es el nuestro, por lo tanto, hay que ayudarles lo máximo posible.

¡Huelguistas de la Construcción!

En pié hasta vencer.
 ¡Por el triunfo total de la jornada de seis horas!
 ¡Viva la solidaridad de los campesinos!
 ¡Viva la C.N.T.!¹⁷

En paralelo á construción do tecido societario ligado á CNT, e semella que como reacción ao mesmo, a dereita creaba a súa propia organización mutual agropecuaria. Xa no ano 1931 se constituíra a Unión Agraria de Sada, filial da Unión Regional de Derechas¹⁸. Contaba cun representante de cada parroquia na directiva, exercendo como tal por Meirás José Gayoso Barral. En marzo do 1933 fundábase a Unión Agraria de Meirás, na que Gayoso exercía como vicepresidente e ocupaba a presidencia Emilio Barreiro¹⁹, que, andando o 1935, había formar parte da directiva da URD-CEDA de Sada²⁰. No seu regulamento indicábase que poderían integrarse na agrupación os «propietarios y labradores de la tierra que a juicio de la Directiva sean admisibles», pero coa excepción de «aquellas personas que se hallen interesadas directamente o tengan intereses de cualquier clase en alguna sociedad que no sea similar». Estipulábase, xa que logo, a incompatibilidade coa pertenza ao Sindicato adscrito á CNT. Non obstante, o calado social da Unión Agraria de Meirás sería reducido, cando menos ata xaneiro de 1934, cando contaba con 27 asociados²¹.

En torno ao ano 1933 temos, polo tanto, un panorama asociativo bastante rico e un campesiñado integrado en diferentes estruturas societarias que promoven actividades de índole diversa, todo iso en consonancia coa realidade municipal e comarcal, onde a implantación da CNT era notoria e se estaba a producir un proceso de pluralización política no que atinxe a siglas e prácticas²². Aquel contexto, aquel ambiente que se estaba a percibir, era descrito polo xornalista de Sada Manuel L. Freire-Calvelo nun artigo no que puña o seu foco de atención en Meirás:

En la Galicia agraria se está produciendo en la hora actual una agitación profunda, un máximo despertar popular. A cada paso, se alza el tablado del mitin en la encrucijada del camino bajo la patriarcal sombra de airosos castaños o en los recintos del salón de baile y festejos populares [...].

En el campo se carece de luz eléctrica, de acondicionados caminos, de clínicas o botiquines de urgencia, de teléfono, etc., y sus viviendas son las más de las veces, más que covachas, rudimentarias medias derruidas por la acción del tiempo y primitivas. Los habitantes duermen en la inmiscuidad con el ganado en una atmósfera verdaderamente deletérea; no extrañándonos por ello su éxodo a la ciudad, atraídos por la falsa visión del urbanismo... Pero ya en buena hora despierta el campesino [...] ¡mis buenos hermanos! que por las veredas y «rueiros» cruzan rojinegras banderas de las sociedades agrarias. Y en cívica romería ya se oyen las notas rebeldes de la Internacional.²³

A revolta labrega de 1933

Neste marco, no que o sindicalismo de clase concita unha ampla base baixo os postulados cenetistas, e nun momento tamén de forte recesión económica e de incremento das desigualdades, non é estraño que se fagan frecuentes os conflitos sociais. Agora, a clase traballadora conta con mecanismos solidarios con que defender os seus intereses e, ademais, existe un Estado de dereito que llo permite. Na vila de Sada desataranse longas pugnas en diferentes sectores: contra os salóns de baile La Terraza e Moderno polo

dereito a syndicar ás traballadoras, contra as fábricas de conserva e salga polo salario das mulleres empregadas, contra a Compañía de Tranvías por despedimentos improcedentes ou contra o contratista das obras da estrada de Riobao a Carnoedo polo incumprimento do acordo salarial.

Porén, serán os sucesos de Meirás os que acaparen a atención da prensa e, tamén, os que se prolonguen máis no tempo. O conflito desencadéase inicialmente entre o propietario duns terreos e as dúas familias que os traballaban en arrendamento. A comezos do ano 1933, Jaime Quiroga Pardo Bazán, marqués de Torre de Cela e herdeiro de Emilia Pardo Bazán, vende as fincas A Lagarta e Tarreo do Pescozo, de 22 ferrados en total, a José Gayoso Barral, un emigrante retornado de Buenos Aires. A transacción faina sen llo comunicar ás dúas familias de campesiños -as de Eduardo Barral Ares e Manuel Carballeira Díaz, respectivamente- que as cultivaban arrendadas desde 70 anos antes como único medio de vida. Gayoso duplica a renda, estipulada ata ese momento nun ferrado de cereal por cada un cultivado, e ante a negativa dos colonos -que pretendían un incremento progresivo- solicita o seu despoxo, alegando que as vai cultivar por si mesmo²⁴.

Ante esta situación, os campesiños preséntase no xulgado municipal de Sada e entregan a renda ao xuíz José Pérez Pazos, que lles expende un recibo. Posteriormente acude Gayoso e demanda a ambos colonos por impago. O conflito acadara xa a vía xudicial, algo moi común nunha época na que persistía o costume entre o campesiñado de iniciar preitos con certa facilidade²⁵. No momento de deliberar ante as dúas demandas presentadas por Gayoso, o maxistrado falla a favor dun dos colonos (logo de consultar co avogado dos campesiños, Luis Cortiñas) e en contra do outro (despois de facelo co letrado de Gayoso, César Espiñeira). O colono perdedor recorre a sentenza ante o xulgado de Betanzos, onde Gayoso consegue o fallo ao seu favor para ambos casos e a orde de desafiuzamento²⁶.

Nos días posteriores procédese ao despoxo de ambas fincas. Para iso preséntanse en Meirás o xuíz de Sada co seu secretario, Gayoso, o seu xenro e unha parella da Garda Civil, que rompe as ferramentas de labranza e as tira á beira das parcelas. Ante esta agresión, o conflito toma xa unha derivación moito máis violenta, involucrando a toda a veciñanza, solidarizada coas familias. Así, o 23 de abril prodúcese a primeira incautación das fincas por parte dos campesiños. Coordinados polo Sindicato local, do que eran socios Eduardo Barral e Manuel Carballeira, toman as terras para seguir cultivándoas, como amplamente

Antonio Carballeira Muñiz, fillo dunha das familias que protagonizaron o conflito e dirixente sindical (fotografía cedida por Amable Carballeira).

recollen todas as grandes cabeceiras da prensa galega e estatal do momento. *La Voz de Galicia* relatava os feitos nos seguintes termos: «el domingo se presentaron unos enviados suyos en las tierras, guiando algunas yuntas de bueyes con las cuales comenzaron a ararlas, entre cánticos y voces diversas que pudieron parecer de reto». O diario herculino amosábase sorprendido pola acción ao tempo que a atribuíu ao influxo dalgunhas persoas: «Se reunió en el lugar del suceso bastante gente curiosa que atribuía a consejos o predicaciones de otros vecinos, más o menos exaltados, aquella actitud inusitada»²⁷. *ABC* ofrecía unha visión moi similar dos feitos: «los anteriores colonos [...] se cree que, alentados por los elementos extremistas de los contornos, hoy volvieron a los terrenos, con numerosas yuntas de bueyes y nutrido acompañamiento de campesinos, comenzando a arar, como antes, entre cánticos»²⁸.

Ambos xornais atribuían o conflito á pretensión de Gayoso de cultivar as terras por si mesmo, eludindo todo o referente ao incremento da renda. Ademais, gababan a actuación da Garda Civil de Cabalería, con maior vehemencia no caso de *ABC*, que eloxiaba a «rapidez con que fue sofocada la intentona». Un relato similar dos feitos publicábase en Madrid *El Sol* e *La Voz*, que, nun idéntico texto, incidían en que «la actitud de los labradores y del vecindario de estos contornos es poco pacífica», se ben aclaraban que polo momento contaban con noticias incompletas do acontecido²⁹. O día 26, *La Voz de Galicia* rectificaba «en prueba de imparcialidad» e publicaba varios fragmentos dunha carta que lles enviara o Sindicato de Meirás, onde se comunicaba a intención de Gayoso de duplicar as rendas³⁰.

Un seguimento dos feitos máis afín aos desposuídos será o que realice, desde o diario vigués *El Pueblo Gallego*, de afinidades republicanas, o correspondente en Sada Xohán Antón Suárez Picallo, irmán do deputado Ramón Suárez Picallo. Calificaba o desaloxo de «atropello» e aclaraba que varias persoas foran detidas e trasladadas a Sada, onde o xuíz, logo de escoitar os informes do Sindicato, as puxo en liberdade. Por último, engadía que «en el lugar del suceso se concentraron fuerzas de la Guardia Civil para evitar disturbios, dada la excitación de ánimos que allí existe»³¹. Como consecuencia destes feitos, serán procesadas 49 homes e mulleres -máis mulleres que homes- de Meirás e Mondego³². A excepción dunha nena de 11 anos, absoluta, o resto terán que ir declarar ao xulgado brigantino os días 1 e 15 de cada mes ata o 27 de novembro do 1934. Nesa data quedarán eximidos da obriga en virtuded da Lei de Amnistía de abril, vendo tamén levantado o embargo que lles fora imposto sobre os seus bens³³.

O día 30, novamente, intentan sementar o millo nas fincas. Gayoso acode ao Gobernador, que envía á Garda Civil para expulsalos, sen que chegue a haber enfrontamentos de consideración³⁴. Ás 4 da tarde celébrase un mitin da CNT con Álvarez, Méndez e Claro Sendón, os tres da Coruña, e Manuel M. Regueiro:

Los campesinos, ansiosos de oír la voz de la verdad, que es la voz de la C.N. del T., concurren en masa al acto de protesta y afirmación sindical, y prometieron, con esa fe que nuestro santo campesino pone en sus palabras, no doblegarse ante las imposiciones de ningún cacique y sí seguir por el sendero de la justicia que aprendieron en los postulados de la Confederación.

El acto resultó imponente y los camaradas que hablaron estuvieron acertadísimos sabiendo interpretar el momento que en Meirás y sus alrededores viven los tristes labriegos³⁵.

O acto máis multitudinario terá lugar o 28 de maio, cando se desprece ata Meirás todo un continxente de campesiños das Federacións Comarcais de San Pedro de Nós e Sada co obxecto de colaborar coa veciñanza no traballo das terras en disputa. Nunha ampla e poética reportaxe, *Solidaridad Obrera* dará conta do acontecido:

Fue la mañana del domingo 28, mañana tibia, aromática, mañana del Mayo florido. [...]. Raudos, más que corrían, volaban por la carretera ocho camiones abarrotados de campesinos [...]. Alegres y dejando que libremente las múltiples flechas despedidas por el vivificante Helios, besara su enmarañada cabellera, los campesinos, al llegar a la finca del usurero Gayoso, descienden de los vehículos y prestos corren, instrumentos de labranza en ristre, a roturar y sembrar una tierra que el judío Gayoso quiere, con mañas raposas, arrebatar a quien en arriendo la lleva hace setenta años.

Cantando alegres los clásicos alalás estaban nuestros hermanos campesinos.

Con la reja del arado hendían unos la tierra y otros sembraban el grano que ha de fecundar su vientre.

Allá a lo lejos se oye bélico tropel. Una nube de polvo apagó por un momento la luz solar. Miramos hacia aquel punto negro y ante nuestra vista aparecen las negras siluetas de la *Benemérita*.

Un alto en las faenas agrícolas [...]. En vez de arados, tran máuseres, de semillas, balas traen [...]. Nuestros hermanos desalojan indignados para que la que fecunda vega ha de ser, no se convierta en sombrío cementerio.³⁶

Logo da intervención da Garda Civil, os campesiños dirixíanse, nunha multitudinaria manifestación, á casa consistorial, na vila de Sada³⁷. Alí, co obxecto de manter unha reunión cos edís do Concello, conforman unha comisión na que, segundo a reportaxe de *Solidaridad Obrera*, «se cuelan de polizones dos comunoides ‘made in URSS’» procedentes da Coruña. Os anarquistas pretenden facelos desistir do seu propósito, o que dá lugar a unha discusión na que «se impuso el razonamiento y la serenidad de nuestro compañero Monzo»; é dicir, de José Monzo Ríos, presidente do Sindicato de Oficios Varios de Sada e activo militante da FAI. Finalmente, a concentración será disolta polas forzas da orde³⁸.

A raíz destes acontecementos comezan a chegar sistematicamente piquetes de 30 ou 40 gardas para vixiar as fincas, ata que deciden montar campamento. Intentan entón deter aos dous colonos, pero as mulleres de Meirás impídeno coa súa oposición. Unha noite en que tarda en producirse o relevo das tropas, son elas as que toman novamente as fincas para continuar os traballos. Gayoso volve a avisar á Garda Civil, que cando chega se atopa con que aquelas xa regresaran as súas casas³⁹. As tomas das terras repetíranse en novas ocasións, co común denominador do protagonismo feminino. O 2 de xuño un grupo de mulleres, nenas e nenos de Meirás e Mondego irán novamente roturar as fincas, o que determinará á Garda Civil a deter aos dous colonos, postos en liberdade por orde do Gobernador, que eleva o asunto de Meirás ao Ministro de Agricultura e Traballo para que o resolva⁴⁰.

O verán, tempo de festas e colleitas, trerá consigo o agravamento do conflito. Gayoso tomará unha decisión que será percibida como unha provocación: decidirá recoller para si o trigo que cultivaran os colonos. A reacción non tarda en chegar. O día 25 alguén lle prende lume ao cereal. Semanas máis tarde, varios veciños serán detidos como sospeitosos de ter provocado o incidente, o que motivará un novo desprazamento da veciñanza de

Meirás a Betanzos. Na cabeceira do partido xudicial, outros dous serán detidos por desacato, pois semella que «al comparecer ante las autoridades se les fue algo la lengua»⁴¹. Parte do trigo queimado pertencía ao cura párroco, Benigno Mayo Novo. O sacerdote, que, malia non ser da parroquia, conseguira facerse cun extenso patrimonio e se amosara combativo co Sindicato, apoiara a Gayoso no preito. Gañara así a animadversión de boa parte dos fregueses, que o calificaban de «cacique» e o sinalaban como principal instigador do conflito. Xa en xuño, o «Comité de labriegos» do Sindicato distribuíra unha folla voandeira cun manifesto no que condenaba en duros termos o proceder do sacerdote:

La lucha entablada por los trabajadores de Meirás contra el ricacho Gayoso, gracias al apoyo decidido de la inmensa mayoría de los trabajadores de la comarca, se ha convertido en la lucha contra todos los explotadores de los labriegos; contra todos los que roban el producto de nuestro trabajo [...].

No puede ser de otra manera. Los Jueces y sus leyes; los Gobernadores y sus Alcaldes; la Guardia civil y sus fusiles; los curas y sus sermones, todos están interesados en someter a los pobres en beneficio de los ricos. Si nosotros dejamos de pagar rentas y ofrendas; si dejamos de pagar consumos, contribuciones y cédulas; si nos unimos todos los pobres contra todos los ricos y sus adulones, ¿cómo van a engordar esos ladrones, que no trabajan? Es por eso por lo que Gayoso Barral no está sólo contra nosotros [...].

No retrocedemos. La ayuda que nos prestasteis, labriegos de la comarca, hace temblar hasta los huesos a nuestros explotadores todos; la decisión de nuestras valientes compañeras y sus pequeñuelos al labrar las tierras; la potente entereza de las mujeres de Meirás y Mondago al sembrar las tierras; la brutal acometida de los negros tricornios lanzándose a la carga sobre nuestras compañeras, todo esto servirá para estrechar más nuestras filas, lanzándonos al ataque hasta vencer [...].

¡Mujeres trabajadoras, en guardia; el cura pretende quemar la iglesia para después arranaros pesetas con que hacerla de nuevo! Nada de quemar iglesias; quemar a los curas ladrones. Colonos del cura de Meirás: ese cerdo con sotana os da el cielo a cambio de lo que os roba; uníos a nosotros, y no pagar ni un céntimo a ese ladrón.⁴²

O manifesto motivará unha demanda por inxurias por parte do párroco e de Gayoso, que se saldará cunha sanción ao responsable da Tipografía Obrera da Coruña, onde fora impreso. Este non era outro que José Díaz Gamoiras, o popular «Marqués de Pibela», protagonista do Entroido de Sada coas letras que compuña para as comparsas.

Porén, as demandas e as detencións non deterán ás mulleres e homes de Meirás na súa loita. Seguiranse a suceder as reunións -algunhas na casa de Manuel Babío e Josefa Portela, a rentes das Torres- e os actos públicos, que contarán coa presenza de destacados oradores desprazados desde A Coruña. Mitins como o do 16 de setembro, que terá lugar no salón de baile «rodeado de un ambiente de fraternidad y cultura campesina», a dicir do voceiro anarquista *Solidaridad Obrera*:

el camarada presidente del Sindicato abrió el acto con la presentación de los delegados del Comité Regional.

El primero [...] saludó a los hermanos del campo en nombre de toda la colectividad confederal de España.

La Sociedad de Profesiones Varias de Meirás, como asimismo de Sada, -dijo- significa una antorcha de redención social entre todo el proletariado de Galicia [...].

Ha hecho una exposición clara y concisa sobre el concepto de la sociabilidad, en torno al

valor que ésta representa concerniente a la defensa más amplia que desde ella se hace en pro de las libertades y derechos de sus componentes cuando saben interpretar y practicar la acción directa en la lucha contra las tendencias de ignorancia (religión), de tiranía (autoridad), de explotación (capitalismo) y de embaucamiento (caciquismo y politiquerismo).

De su parte el auditorio asimilaba sin ninguna interrupción las verdades que sentía [...]. Es claro, se les hablaba de una cosa que ellos aman, que ya tienen comprendido los beneficios que les reporta la entidad obrera creada. El segundo orador tomó como tema la religión, y contra este factor de obscurantismo hizo una descripción retrospectiva, para hacer ver con que fin se había fundado y cual hasta ahora fue su nociva función histórica. [...]

Ocupada la tribuna por el compañero secretario de la Regional, éste puso de relieve los valores que en sí encierra la C. N. del T. y mirados desde todos los puntos de vista. [...]

Un camarada agricultor en un instante que hablamos juntos me decía: «Mire, aquí, en el campo, lo que se precisa es la siembra continua de nuestras ideas anarquistas; después los frutos serán un éxito.»⁴³

Manuel Prego Chas, presidente do Sindicato de Meirás no momento en que se produciu o conflito (fotografía cedida por Amable Carballeira).

O conflito enquistábase, coa repetición cíclica dos mesmos feitos. Xa en novembro, logo doutra acción na que se pretendía sementar o millo, eran detidos de novo e trasladados á prisión de Betanzos cinco sindicalistas⁴⁴. O Comandante da Garda Civil de Sada describía o suceso do seguinte xeito:

Que sobre las doce horas del día cinco de noviembre de mil novecientos treinta y tres, tuvo conocimiento de que nuevamente habían sido invadidas las fincas [...] propiedad del vecino de Meirás en este término municipal, José Gayoso Barral [...] y que dicha invasión se había llevado a cabo por los también vecinos de Meirás afiliados al Sindicato de Oficios Varios de dicha parroquia.

En vista de lo cual se personó el cabo que suscribe con la fuerza del Puesto, comprobando que en efecto se encontraban trabajando en dichas fincas un grupo como de unas cincuenta personas, entre hombres y mujeres con niños, yuntas de bueyes, las que fueran retiradas al divisar la presencia de la fuerza.

Dichas fincas, la denominada «Tarreo do Pescozo» estaba arada en una porción mayor de la tercera parte y la «Lagarta» habían terminado de roturarla.

En virtud de todo lo expuesto se procede a interrogar a los dirigentes de la invasión⁴⁵

Ata a cidade do Mandeo marchará unha manifestación formada por unhas 200 persoas que portaban cartaces nos co lema «Queremos la libertad de nuestros presos». En pouco tempo serán excarcerados, mais nos días seguintes volverán a prender a outros cinco veciños, inculpados do que, para o cenetista Manuel Hermida, eran «inciertas amenazas hacia el zopenco Gayoso Barral»⁴⁶. Entre tanto, o diario conservador *El Ideal Gallego* estaba a desenvolver unha intensa campaña de apoio a Gayoso e ao párroco, atribuíndo aos campesiños toda sorte de delitos. O Sindicato contestará con dous novos manifestos, que serán publicados na prensa confederal. Nas páxinas de *CNT*, de Madrid, vía luz un que condenaba ao diario coruñés con especial dureza:

El diario de la caverna gallega «El Ideal Gallego», que no para de lanzar calumnias sobre los campesinos de la región [...] publica en uno de los números recientes un suelto que es todo un poema. Dice, recuerda, mejor al nuevo gobernador de la provincia, que ponga en práctica las medidas que prometió a su llegada para que la paz y el orden reinen en el campo.

El Sindicato de Meirás, tiene, tiempo ha, un conflicto con el cacique Gayoso. Tipo ruin y de la más baja estofa social. Los campesinos, sabiendo que toda la razón está de su parte, se han dispuesto a laborar unas tierras por su cuenta. Estas tierras dicen son propiedad del mentado mal señor; pero nosotros, que no creemos en propiedades privadas y sabemos que dos familias querían ser lanzadas al hambre por el capricho de la cacicada de este contorno, nos hemos solidarizado con ellas y nos hemos opuesto a que fueran expulsadas de unas tierras que venían ocupando por espacio de cerca de setenta años. Eso no lo ve bien el apéndice de «El Debate» en Galicia, e incita uno y otro día al gobernador para que mande la fuerza pública contra indefensos trabajadores de la tierra para que [un] nuevo Casas Viejas se dé en Galicia [...].

Ya lo sabe el diario de la caverna. Si el gobernador, ignorando los pasados hechos, se determina a hacerle caso, nosotros nos defendemos, y «El Ideal Gallego» lo pasará muy mal, tanto, que quizá tenga que hacer mutis por el foro y desaparecer del escenario periodístico gallego, por ramplón, sinvergüenza e indigno de vivir entre la gente decente.

Nos defenderemos y, pese a quien pese, triunfaremos también, ya que la razón más pura está de nuestra parte. También lo están nuestros hermanos de la ciudad.⁴⁷

Do camiño sen saída á luz ao final do túnel

O conflito semellaba facerse eterno. Non se albiscaba unha solución. A vitoria da dereita nas eleccións de decembro e o conseguente cambio de Goberno provocaba o agravamento da situación, con novas acometidas por parte das forzas da orde e novas vítimas. De feito, as circunstancias nas que, inicialmente, se viran inmersas dúas familias -a perda das súas terras de cultivo- extendíanse agora a outras da parroquia. Segundo indicaba X. A. Suárez Picallo, varios propietarios, e nomeadamente o párroco Benigno Mayo, adquiriran a prezos moi baixos, nada máis proclamarse a República, terras dos herdeiros de Emilia Pardo Bazán e do convento de monxas de Meirás, traballadas en arrendamento. Agora, seguindo o proceder de Gayoso, despoixaban aos arrendatarios. As perspectivas eran a cada paso máis desfavorables, e a prensa lanzaba as súas chamadas de alerta:

De Meirás llegan diariamente voces, anunciando que una serie de labradores de allí, que nacieron en unas tierras de lugares acaserados, que cultivaron ya sus padres, y en algunos casos sus abuelos también, ven vendidas estas por sus antiguos dueños, a veces sin consultárselo a ellos, como, no digamos ya por humanidad, sino también por justicia corresponde, dejándoles en la calle y sin medio de vida alguno.⁴⁸

Dous novos acontecementos complicarían aínda máis o panorama no ano 1935. O primeiro, un cambio lexislativo que viña a agravar a situación. Xa coa CEDA de Gil-Robles no goberno, no contexto desa segunda fase da República na que se paralizan as políticas reformistas do primeiro bienio, ten lugar a promulgación da *Ley de Arrendamientos Rústicos*⁴⁹, que facilita a rescisión dos contratos de aluguer de terras. Unha medida á que se acollerán novos propietarios para despozar a outras familias «co achaque -a dicir de Suárez Picallo- de que as queren traballar eles». Os colonos, «que as levaron nalgúns casos fai máis de 200 anos entre pais, avós e os de agora», perdían o que, en moitos casos, era a súa principal fonte de ingresos. Detrás deste proceder agochábase a reacción aos acontecementos de 1933: «no fondo, anda a xenreira que a un grupo de traballadores lle teñen, porque en Maio do 1933, entre todos pola forza, non quixeron deixar unhas terras vendidas sen avisar aos levadores [...] a un grupo de reacionarios, entre os que estaba o crego de marras»⁵⁰.

Nestas circunstancias aumentaban as tensións e tamén a dureza coa que actuaban as forzas da orde. De feito, un segundo suceso engadiría maior gravidade ás disputas: o conflito cobrábase á súa primeira vítima mortal. O activo sindicalista Francisco Babío Portela, logo de ser detido e posto en liberdade en penosas condicións, falecía na súa casa como consecuencia do trato recibido na cadea. «El non sabía nin onde estivera -lembraba o seu neto-. Veu desfeito da paliza que lle deron»⁵¹. Ante a negativa do sacerdote a darlle sepultura no cemiterio parroquial, sería enterrado polas persoas coas que compartira as loitas dos anos anteriores cunha bandeira galega cubrindo o cadaleito e baixo as notas do Himno de Galicia.

Nunha situación cada vez máis dramática, a veciñanza de Meirás conseguira concitar o apoio do movemento obreiro organizado. Tamén doutros sectores incardinados ideolóxicamente na esquerda. X. A. Suárez Picallo, que viña de constituír en Sada un grupo local do Partido Galeguista, empregaba a prensa como vehículo para visibilizar a problemática que aflixía á parroquia, e, ao tempo, aproveitaba as súas crónicas para transmitir os seus puntos de vista. Para ligar o que estaba a acontecer en Meirás con realidades a maior escala. En primeiro lugar, tiñan que se producir cambios lexislativos que reforzasen os dereitos dos colonos, pero, ao mesmo tempo, compría unha maior vontade política «un goberno de xentes humanos que o resolvan non pola forza, senón por xustiza»⁵². Expuña, ademais, medidas concretas, como a creación dun «Banco Agrario, facilitándolles cartos a baixo intrínseco para facerse coas terras», é dicir, «una institución que a interés módico les facilite el dinero para adquirirlas, cuando son vendidas»⁵³.

Se o conflito de Meirás, pola súa dimensión e transcendencia, se convertera nalgo excepcional, o problema que o orixinara tiña, a dicir de Suárez Picallo, «moitos parellos en Galicia», dada a estrutura da propiedade da terra, que tornara ineficaz nas catro provincias a reforma agraria emprendida desde Madrid. Por iso, a súa solución pasaba por unha reformulación da organización territorial do Estado e pola conquista do autogoberno. O galeguista, que compaxinaba o exercicio do xornalismo co traballo na explotación agraria familiar, innovando con novos materiais e técnicas de cultivo, enfocaba o que estaba a acontecer desde a perspectiva do nacionalismo progresista. Existían vías para a resolución do conflito e para evitar outros análogos, máis non no marco xurídico daquela vixente: «esto amigos de Meirás está algo lonxe, tan lonxe coma poida estar a realidade política galega, unha política galeguista e un réximen autonómico. Outra cousa son panos quentes que alivian mais non curan».

Entre tanto, mentres non se dispuxese das ferramentas legais e políticas, Xohán Antón lanzaba un consello que, en certa medida, chocaba con algunha das proclamas do sindicato naquel 1933 que semellaba xa tan atrás no tempo. Se a CNT cominaba aos colonos do párroco a «no pagar ni un céntimo a ese ladrón», as palabras do galeguista discorrían por camiños máis moderados. Unión, persistencia e actuación dentro da legalidade, esa era a súa receita: «Xuntarse, e até onde sexa posíbel, pagando a renda, aguantarse nas leiras, que un día serán vosas, porque a terra debe ser de quen a traballa, e non de señoritos é aristócratas de baixa calidade». El, pola súa parte, continuaría a súa tarefa, a de dar difusión a «la tragedia de estos campesinos que gastaron sus energías en cultivar unas tierras, mejorándolas en todo momento, y que se ven privados de ellas». Divulgar un problema que «sobrepasa los límites de una crónica que nada remedia [...] para ver si alguien hace lo posible por remediarlo».

Porén, algúns dos principais dirixentes sindicais da parroquia seguirán unha traxectoria ideolóxica diferente da trazada por Suárez Picallo e á marxe tamén dos postulados ácratas. En xuño de 1936, Antonio Carballeira e Manuel Prego constituían en Sada a primeira agrupación do Partido Comunista⁵⁴, un ideario ao que se adscribían outros cadros como Emilio Corral. Xa con anterioridade, producírase un cambio que insuflara optimismo na veciñanza afectada. En febreiro, a Fronte Popular gañaba as eleccións, abrindo expectativas de cambio, tamén para un Suárez Picallo que se situaba á fronte da coalición de esquerdas no municipio, como secretario xeral, e que vía agora como se abrían as portas á conquista da autonomía para Galicia.

Tras case tres anos de conflito, con varias familias da parroquia privadas do seu medio de vida, a chegada do novo tempo traerá canda si unha reacción que non se fará agardar. É entón cando se produce o asalto á casa reitoral, coa expulsión do cura da parroquia, un acontecemento que recolle o cóngo Manuel Silva Ferreiro: «Un mes antes de los sucesos de Julio fuera asaltada la casa del Cura de Meirás, repartiéndose los asaltantes, muebles, ganado, tablas de las divisiones que arrancaron y algunos objetos de la iglesia»⁵⁵. Para aquela xente, que o perdera todo, nacían agora poderosas expectativas de futuro. A supervivencia en condicións de dignidade. A conquista dun mundo novo. A luz ao final do túnel.

A represión como reacción

Porén, non tardarán en toparse de fronte cunha realidade ben diferente da agardada. Logo daquel breve paréntese imaxinando o porvir, a sublevación militar de xullo e a Guerra Civil puñan fin á revolta labrega de Meirás. O conflito morría, e con el as posibilidades de recuperar as terras, co derrube do marco democrático da República, a desaparición do entramado societario e, sobre todo, a posta en marcha dun aparello represivo insólito que reaccionaba contra os acontecementos dos anos anteriores. Sobre a parroquia, de feito, recaerá o exercicio da represión con particular vehemencia. Só a vila de Sada, centro político do concello e principal núcleo de poboación, superará a Meirás en número de vítimas.

A violencia desatada contra as persoas que participaran nas revoltas cobrarase a vida de tres veciños. O 12 de agosto eran torturados e paseados Antonio Carballeira Muñiz, tesoureiro do Sindicato e fillo dun dos campesiños expulsados, e Manuel Prego Chas, presidente do Sindicato no momento en que se inicia o conflito. Canda eles era tamén asasinado Xohán Antón Suárez Picallo, que, como vimos, malia non ser de Meirás, tivera certa vinculación cos acontecementos. Dous meses máis tarde, o 19 de outubro, a familia de Juan Seijo Espino, outro dos principais partícipes da revolta -fora encausado e detido

en 1933⁵⁶-, atopábase co seu cadaver enchoupado de sangue na entrada da súa propia casa. Ante as acusacións dalgúns veciños, que o sinalaban como un dos asaltantes da reitoral, atemorizado ante a posibilidade de que fóran por el, decidira suicidarse.

Outras persoas implicadas padecerían a represión nas súas diversas facianas. Juan Montero Barreiro, Emilio Corral Sánchez, Carmen Sabio Calvo, María Prego Chas, Manuel Carballeira Muñiz, José Mosquera Rey e Antonio Mosquera Rey forman parte dunha longa listaxe de veciñas e veciños que tiveron que ficar agochados, pasaron pola cadea, sufriron sancións económicas ou tiveron que soportar vexacións públicas. As vidas de moitos deles mudaron para sempre. E iso, precisamente, era o que perseguía o novo réxime: inhibir a disidencia e a iniciativa, anular toda forma de acción colectiva á marxe das estruturas da ditadura. Era a reacción dos que viran perigar os seus privilexios durante a II República, os que se sentiran ameazados polo inicio de procesos modernizadores, contra aqueles que adquirían un poder de actuación do que anteriormente careceran.

Dous anos despois do inicio da guerra, cinco logo do comezo da revolta, producíase un novo cambio de escenario. En marzo de 1938 facíase pública a iniciativa de obsequiar a Francisco Franco coas Torres de Meirás, o que daría lugar ao exercicio de novas formas de represión. A adquisición do inmoible sería sufragada, cando menos en parte, con achegas forzadas baixo coaccións e descontos nos salarios. Ademais, a parcela orixinal ampliárase substancialmente a través da toma pola forza dos terreos colindantes, entre os que figuraba a vivenda da familia do defunto Francisco Babío Portela. A partir do ano 1939, o edificio, agora bautizado como Pazo de Meirás, acollerá as vacacións estivais do ditador, que fará del a residencia oficial do Xefe do Estado. Esta circunstancia implicará a establecemento de mecanismos para garantir a súa seguridade, desde o sometemento da poboación a vixilancia ata a detención ou arresto domiciliario sistemático daquelas persoas sospeitosas polas súas actividades pasadas⁵⁷. Meirás nunca volverá a ser o mesmo. Catro décadas despois, a revolta de 1933 persistía na memoria como unha lembranza aínda perfectamente definida, un recordo sobre o que pesaba unha inmensa lousa. A imaxe dunha veciñanza que decidiu rebelarse contra o que consideraba inxusto e foi vencida, en 1936, por un contexto que non podía controlar. Unha derrota colectiva, ducias de dramas individuais.

Conclusións

Do estudo dos acontecementos que sacudiron Meirás nos anos trinta pódense tirar varias conclusións que atinxen ás súas características e á realidade social e política na que

Xohán Antón Suárez Picallo, xornalista e dirixente do Partido Galeguista implicado no conflito (fotografía cedida por Ramón Tenreiro Suárez).

se inscriben. En primeiro lugar, analizando a evolución dos feitos e a actuación dos seus protagonistas, obsérvase como este conflito campesiño corresponde a un modelo de acción colectiva de transición entre as formas primarias -o motín, as explosións espontáneas e desorganizadas- e outras máis avanzadas -as desenvoltas baixo o amparo e dirección de organizacións formais, neste caso a CNT-, pois ambas conviven⁵⁸. Os enfrontamentos entre o campesiñado e os rendistas non son ningunha novidade na comarca, xa que desde comezos do século XX víñanse desenvolvendo accións de resistencia ao pagamento de cargas señoriais e tributos herdados do Antigo Réxime, involucrando en ocasións a parroquias enteiras, como acontece en Carnoedo, cando a veciñanza se nega a tributar ao Duque de Alba⁵⁹. Os motíns de consumos foran relativamente frecuentes na contorna de Meirás durante a Restauración⁶⁰, como tamén as algaradas anticlericais⁶¹ ou as protestas, máis ou menos violentas, ante o que unha comunidade podía considerar unha agresión: a apropiación dun camiño por parte dun particular ou a introdución de novas artes de pesca⁶².

A revolta de Meirás bebe de ingredientes semellantes. A indignación ante un proceder entendido como abusivo, a entrada en escena dun elemento estrano e perturbador, como o é o novo proceder dos propietarios agrarios ao vender as terras... son elementos desa receita que, noutrora, podería dar lugar á protesta desordenada e impulsiva. Porén, o que ocorre en Meirás non é iso. O que hai de novo neste caso é o papel coordinador asumido por unha entidade sindical preexistente, que afianza co conflito os lazos colectivos. Tamén resulta novedosa a presenza dun discurso ideolóxico que vai máis alá da simple reivindicación puntual e mesmo evoluciona co paso do tempo, dotando á reacción inicial dun corpus de ideas incardinado en diferentes correntes de pensamento -anarquismo, socialismo, nacionalismo galego- e adquirindo unha vocación transformadora alén do debate pola propiedade da terra. En estreita conexión con todo isto, pódense identificar outros elementos diferenciais no grao de conexión con organizacións e individuos doutras parroquias e da capital provincial e, desde logo, a propia dimensión dos feitos, en boa medida acrecentados por todos estes factores, pero tamén por un contexto que transcende aos límites da parroquia: o dun Estado español e dunha Europa cada vez máis polarizadas naquela etapa de entreguerras.

Por outra parte, a revolta obxecto de estudo prodúcese nuns anos nos que os medios de comunicación -a radio e a prensa escrita- están a acadar cotas de público elevadas. A información flúe e, con ela, as noticias do que ocorre en cada punto da xeografía. Os sucesos de Meirás aparecen reflectidos en todas as grandes cabeceiras xornalísticas de ámbito galego e estatal e, ao mesmo tempo, a veciñanza da parroquia ten coñecemento doutros conflitos agrarios. En Meirás saben de Casas Viejas. Do mesmo xeito, a prensa é un vehículo polo que circulan discursos, ideas. As mulleres e os homes que naceran á rentes da mansión almeada de Pardo Bazán podían agora escoitar a través das ondas un discurso de Azaña, de Largo Caballero, de Lerroux ou de Gil-Robles. E podían ler nas páxinas de *Solidaridad Obrera* as soflamas dos anarquistas coruñeses unidas ás palabras de Federica Montseny, Ángel Pestaña ou Joan Peiró.

Outra novidade, a respecto de anteriores conflitos, é a súa prolongación no tempo. De feito, este episodio evidencia a capacidade dos mecanismos de solidariedade no ámbito cenetista que permitiron o seu sostemento ao longo de varios anos, os mesmos que fixeran posible a longa folga protagonizada polo sector da construción na Coruña de 1932. O desafiuzamento orixinalmente afecta só a dúas familias e, non obstante, desde o primeiro momento, decenas de persoas que nada tiñan que gañar deciden sumarse á revolta,

4 As Torres de Meirás na época en que tivo lugar o conflito
(arquivo persoal do autor).

expoñéndose a importantes prexuízos: sancións económicas, detencións, vinganzas persoais... Dúas familias, nunha situación extrema como é a da perda do seu medio de vida, rebélanse contra aquel a quen inculpan desta situación, e a veciñanza solidarízase ata o punto de asumir o problema como propio.

Tratándose, en definitiva, dun conflito local, os acontecementos que teñen lugar en Meirás entre o 1933 e o 1936 son unha boa mostra do dinamismo societario do campo galego nese primeiro terzo do século XX, particularmente na na área de influencia da Coruña e Betanzos. Dinamismo que vive un momento de puxanza durante a II República, mercé ao establecemento dun Estado de Dereito que convive cun contexto europeo de polarización política e de debilidade das democracias parlamentarias. O que ocorre en Meirás é, nun primeiro momento, consecuencia dunha acción -a do propietario- que vén rachar os esquemas tradicionais nas relacións entre arrendadores e arrendatarios, empeorando unha situación xa considerada inxusta e precaria por un campesiñado que viñera demandando a abolición efectiva do sistema foral. Mais o conflito axiña se

incorporará a outro de maior espectro: o choque entre permanencia e cambio. Un mundo estaba a esfarelarse ante a aceleración dun proceso modernizador en varios ámbitos que se vería truncado pola sublevación militar concibida, precisamente, co obxecto de deter ese proceso, de anular os seus efectos, de rachar co marco democrático que o posibilitaba. O que aconteceu despois, a rutura que supuxo xullo de 1936, cambiaría aquela realidade para sempre.

NOTAS

- ¹ «El campo en pie», *Solidaridad Obrera*, 15/07/1933.
- ² Ademais das fontes hemerográficas e arquivísticas empregadas, resultaron determinantes os relatos orais de Amable Carballeira Caño e Carlos Babío Urkidi.
- ³ Sobre a presenza de Emilia Pardo Bazán en Meirás, vid. BABÍO URKIDI, Carlos; PÉREZ LORENZO, Manuel (2017).
- ⁴ SUÁREZ PICALLO, X. A.: «Resultados da Lei de Arrendamentos Rústicos», *A Nosa Terra*, 29/06/1935.
- ⁵ No Fondo do Goberno Civil [FGC] do Arquivo do Reino de Galicia [ARG] están rexistradas para os anos 10 as asociacións Cultura y Recreo de Meirás (1914) e La Peña (1918).
- ⁶ ARG, FGC, G-2552.
- ⁷ Id.
- ⁸ TORRES REGUEIRO, Xesús (1992): pp. 85-119
- ⁹ Xa o 13 de decembro do 1931, o Sindicato de Oficios Varios de Sada organizaba un «mitin de orientación sindical» en Meirás no que participaban os oradores da Coruña Jenaro Pazos, José Láuzara e José Moreno (Arquivo Histórico Municipal de Sada, Escribanía-Secretaría, instancias 1932-1970, 1042). Actos semellantes terán lugar nas parroquias de Carnoedo e Mondego, onde tamén se constituirán sindicatos organizados por integrantes do de Sada.
- ¹⁰ ARG, FGC, G-2552.
- ¹¹ Lembremos que os «repartos de utilidades» tiñan sido nas décadas precedentes unha das principais fontes de conflito entre a sociedade e os concellos, ao organizalos frecuentemente en base a intereses de propietarios adscritos a unhas ou outras tendencias políticas. Os motíns por esta circunstancia foron habituais na Sada da Restauración.
- ¹² ARG, FGC, G-2552.
- ¹³ REGUEIRO, Manuel Martín: «A los campesinos», *Solidaridad Obrera*, 25/06/1932.
- ¹⁴ «Meirás (Galicia)», *CNT*, 12/01/1933.
- ¹⁵ Consérvase un recibo emitido a nome do socio Ignacio Díaz Vecino e asinado por Juan Pardo como secretario (arquivo persoal de Carlos Babío Urkidi).
- ¹⁶ PREGO, Manuel, MUÑIZ, Manuel, CARBALLEIRA, Antonio: «Sindicato de Profesiones Varias de Meirás», *Solidaridad Obrera*, 05/08/1933.
- ¹⁷ «Cómo se practica la solidaridad campesina para los huelguistas de la construcción», *Solidaridad Obrera*, 21/10/1933.
- ¹⁸ ARG, FGC, G-2552.
- ¹⁹ Id.
- ²⁰ Sobre a URD-CEDA no partido xudicial de Betanzos e as organizacións agrarias vinculadas a ela vid. GRANDÍO SEOANE, Emilio (1992).
- ²¹ ARG, FGC, G-2552.
- ²² No ano 1933 había sindicatos cenetistas organizados nas parroquias de Sada, Mondego, Carnoedo, Soñeiro e Meirás, ademais doutras sociedades agrarias e varias mutuas gandeiras.
- ²³ L. FREIRE-CALVELO, Manuel: «El campo en pie», *Solidaridad Obrera*, 15/07/1933.
- ²⁴ Meses despois, os campesiños de Meirás proclamaban nun comunicado que «los labradores estaban dispuestos a abandonar las tierras siempre que en efecto fueran para labrarlas el señor Gayoso, pero no es así, pues la labranza que dichas fincas requieren no es cosa para personas solas de una familia», e engañan que o «propósito real» era expulsar delas aos colonos («Sobre el pleito de Meirás. Cuarenta y seis procesos en contra de los campesinos de aquel pueblo», *Solidaridad Obrera*, 21/10/1933).

- ²⁵ Nun artigo titulado «Pleitos a granel», afirmaba X. A. Suárez Picallo: «Esta plaga que hace tiempo había disminuído en la comarca, vuelve a recrudecerse desde hace unos meses, viéndose casi diariamente el Juzgado lleno de paisanos que vienen a dirimir por vía judicial diferencias que debieran sustanciarse amigablemente entre patriarcas de la aldea» (*El Pueblo Gallego*, 12/12/1934).
- ²⁶ Para a reconstrución destes primeiros feitos servímonos principalmente de SUÁREZ PICALLO, Xohán Antón: «En Meirás los labradores pretenden incautarse de unas fincas», *El Pueblo Gallego*, 25/04/1933; «Del suceso de Meirás», *La Voz de Galicia*, 26/04/1933, e HERMIDA, Manuel: «Meirás rebelde I», *Solidaridad Obrera*, 02/12/1933 e «Meirás rebelde II», *Solidaridad Obrera*, 09/12/1933.
- ²⁷ «Un suceso en Meirás», *La Voz de Galicia*, 25/04/1933.
- ²⁸ «Una intentona de campesinos de Meirás», *ABC*, 25/04/1933.
- ²⁹ «Los campesinos de Meirás ocupan unas tierras que fueron de la condesa de Pardo Bazán», *El Sol*, 25/04/1933, e «Los campesinos se reparten una finca en las inmediaciones de La Coruña», *La Vanguardia*, 25/04/1933.
- ³⁰ «Del suceso de Meirás», *La Voz de Galicia*, 26/04/1933.
- ³¹ SUÁREZ PICALLO, Xohán Antón: «En Meirás los labradores pretenden incautarse de unas fincas», *El Pueblo Gallego*, 25/04/1933.
- ³² As persoas procesadas foron Emilio Corral Sánchez, Eduardo López Barral, José María Mosquera Rey, Juana González Pérez, Mercedes Fernández Díaz, Josefa Álvarez Díaz, Francisco Babío Portela, Juan José Cotos Suárez, Francisco Cotos Suárez, Ramón Pedro Felipe Bartolomé González Chas, Manuel Babío Portela, Manuel Marcelino Prego Chas, José Muñiz Montero, Ventura Montero Barreiro, María Estrella Montero Barreiro, Candelaria Montero Portela, Manuel Muñiz Montero, Ramona Fernández Ferreiro, Luís Méndez Muñiz, María Hortensia Regueiro Sánchez, José Antonio Martínez Muñiz, Juan Seijo Espino, Carmen López Barral, Agustina Babío Carballeira, Josefa Martínez Muñiz, Emilio Abel Díaz, Carmen Babío Portela, María Carmen Suárez Montero, Pilar Suárez Montero, María Suárez Montero, María Vicenta Barreiro López, Francisco Mosquera Rey, Manuela Suárez Montero, Isolina Díaz Sanmartín, Josefa Portela Abel, Juana Clara González Illobre, Juan José Ramos Torreiro, José Martín Torreiro, Emilio Babío Carballeira, Mercedes Illanes Montero, Antonia Ramos Cotos, Petra Muñiz Viqueira, José Francisco Mosquera Pardo, Martina Carmen López Muñiz, Gumersindo Galán Montoto, Antonio Carballeira Muñiz, Antonia Barral Mosquera, Juana López Barral, Francisca Nicolasa Pérez Muñiz, María Fernández Álvarez (ARG, Fondo da Audiencia Territorial [FAT], leg. 3662, nº 6, «Sobre daños y coacción a José Gayoso Barral»).
- ³³ ARG, FAT, leg. 3662, nº 6, «Sobre daños y coacción a José Gayoso Barral».
- ³⁴ SUÁREZ PICALLO, Xohán Antón: «En Meirás», *El Pueblo Gallego*, 05/05/1933.
- ³⁵ «Propaganda en la región. En Meirás», *Solidaridad Obrera*, 06/05/1933.
- ³⁶ NARDO: «¡Arriba, hermano campesino!», *SO*, 03/06/1933.
- ³⁷ Situada no primeiro piso do salón Moderno, na rúa Linares Rivas.
- ³⁸ «Una manifestación», *La Voz de Galicia*, 30/05/1933.
- ³⁹ HERMIDA, Manuel: «Meirás rebelde II», *SO*, 09/12/1933.
- ⁴⁰ SUÁREZ PICALLO, Xohán Antón: «Todavía Meirás», *El Pueblo Gallego*, 07/06/1933; ARG, FAT, leg. 3662, nº 6, «Sobre daños y coacción a José Gayoso Barral».
- ⁴¹ «Aún Meirás», *El Pueblo Gallego*, 17/09/1933.
- ⁴² «A todos los labriegos y sus familias.- A los que viven de su trabajo» (ARG, FAT, Leg. 3015, nº 19, «Sobre injurias y publicación de hojas clandestinas»).
- ⁴³ OBSERVADOR: «En Meirás fue celebrado un mitin rodeado por el mejor ambiente de fraternidad campesina», *Solidaridad Obrera*, 23/09/1933.
- ⁴⁴ Juan Seijo Espino, Manuel Prego Chas (presidente do Sindicato) Antonio Carballeira Muñiz (fillo dun dos desahuciados) José Mosquera Rey e Emilio Corral Sánchez (ARG, FAT, Leg. 3697, nº 1, contra Juan Seijo Espino et. al. «Sedición y daños ocasionados a las fincas de José Gayoso Barral»).
- ⁴⁵ ARG, FAT, Leg. 3697, nº 1, contra Juan Seijo Espino et. al. «Sedición y daños ocasionados a las fincas de José Gayoso Barral».
- ⁴⁶ HERMIDA, Manuel: «Meirás rebelde III», *Solidaridad Obrera*, 30/12/1933.
- ⁴⁷ «De Meirás-Sada. Contestando a «El Ideal Gallego»» *CNT*, 27/10/1933, en FERNÁNDEZ, Eliseo (2007).
- ⁴⁸ «La tragedia de unos labradores», *El Pueblo Gallego*, 24/02/1935.
- ⁴⁹ *Ley de 15 de marzo de 1935, de arrendamientos rústicos*.
- ⁵⁰ SUÁREZ PICALLO, Xohán Antón: «Resultados da Lei de Arrendamentos Rústicos», *A Nosa Terra*, 29/06/1935.

- ⁵¹ PRIETO, Daniel, «O outro expolio de Meirás»: *Xornal de Galicia*, 20/06/2010.
- ⁵² SUÁREZ PICALLO, Xohán Antón: «Resultados da Lei de Arrendamentos Rústicos», *A Nosa Terra*, 29/06/1935.
- ⁵³ Id.: «La tragedia de unos labradores», *El Pueblo Gallego*, 24/02/1935.
- ⁵⁴ Ambos figuran como organizadores do Radio Comunista de Sada (ARG, FGC, G-2552).
- ⁵⁵ SILVA FERREIRO, Manuel (1938): p. 173.
- ⁵⁶ ARG, FAT, leg. 3697, nº 1, «Contra Juan Seijo Espino et. al. sobre sedición y daños a fincas de José Gayoso Barral».
- ⁵⁷ Acerca do obsequio das Torres a Franco e das actividades represivas desenvolvidas como consecuencia das súas estadías, vid. BABÍO URKIDI, Carlos; PÉREZ LORENZO, Manuel (2017).
- ⁵⁸ Sobre as distintas formas de acción colectiva, vid. CRUZ, Rafael (1998).
- ⁵⁹ BAZ VICENTE, Mª Xesús (2004).
- ⁶⁰ *La Voz de Galicia*, 05/06/1902; *La Época*, 31/12/1903; *La Defensa*, 15/12/1907; *La Aspiración*, 31/01/1909; *El Noroeste*, 09/04/1911.
- ⁶¹ *El Motín*, 08/08/1889; *Id.*, 05/09/1896; *La Voz de Galicia*, 18/08/1896; *El País*, 23/01/1903.
- ⁶² *El Noroeste*, 06/07/1904; *La Época*, 21/12/1900.

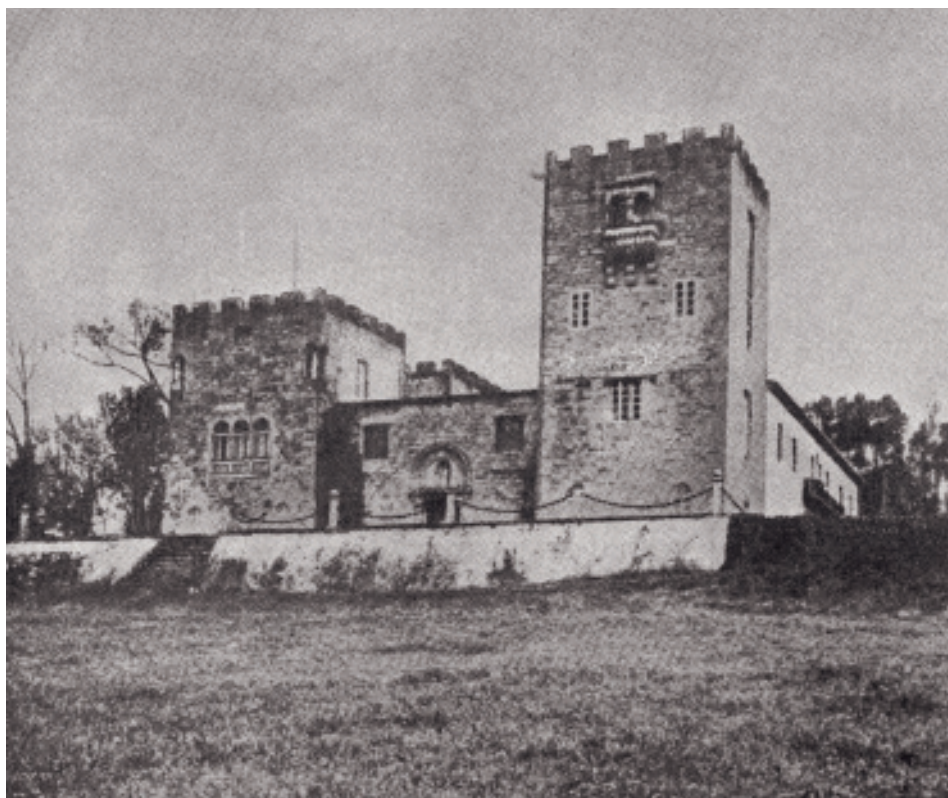
BIBLIOGRAFÍA

- BABÍO URKIDI, Carlos; PÉREZ LORENZO, Manuel (2018): *Meirás. Un pazo, un caudillo, un espolio*, Fundación Galiza Sempre, Santiago de Compostela, 3ª edición, 2018.
- (2017): «O Pazo de Meirás: 80 anos de espolios», *Sermos Galiza*, 10/08/2017.
- (2017): «A outra cara de Meirás», *Sermos Galiza*, 17/08/2017.
- BAZ VICENTE, María Xesús (2004): *A loita pola terra nas Mariñas: das axitacións antiseñoriais á resistencia antiforista*, Cadernos de Estudos Oleirenses, Trifolium, Oleiros.
- CABO VILLAVERDE, Miguek (1998): *O Agrarismo*, A Nosa Terra, Vigo.
- (2007): «La II República en la Galicia rural», *Cuadernos republicanos*, nº 64, CIERE, Madrid: 83-109.
- CRUZ, Rafael (1998): «El mitin y el motín. La acción colectiva y los movimientos sociales en la España del siglo XX», en *Historia Social*, nº 31, UNED, València: 137-152.
- FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, E.; PEREIRA GONZÁLEZ, D. (2004): *O anarquismo na Galiza. Apuntes para unha enciclopedia*, Positivas, Santiago de Compostela.
- (2006): *O movemento libertario en Galiza (1936-1976)*, A Nosa Terra, Vigo.
- FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, Eliseo (2007): *Galicia no diario CNT*, CNT da Coruña, A Coruña.
- (2007) «La FAI en Galicia», en *Germinal*, nº 3, A Coruña: 97-121.
- FERNÁNDEZ PRIETO, Lourenzo; NÚÑEZ SEIXAS, Xosé Manoel; ARTIAGA REGO, Aurora; BALBOA, Xesús (coords.) (1997): *Poder local, elites e cambio social na Galicia non urbana (1874-1936)*, Parlamento de Galicia, Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela.
- FERNÁNDEZ PRIETO, Lourenzo; CABO VILLAVERDE, Miguel (1998): «Agrarismo y regeneracionismo en la Galicia de comienzos del siglo XX: El desarrollo del regionalismo agrícola», en *Agricultura y sociedad*, nº 86, Madrid: 133-162.
- FERNÁNDEZ PRIETO, Lourenzo (1992): *Labregos con ciencia: estado, sociedade e innovación tecnolóxica na agricultura galega, 1850-1939*, Xerais, Vigo.
- GRANDÍO SEOANE, Emilio (coord.) (2007): *Anos de odio. Golpe, represión e Guerra Civil na provincia da Coruña (1936-1939)*, Deputación Provincial da Coruña, A Coruña.

- GRANDÍO SEOANE, Emilio (1992): «La CEDA en el partido judicial de Betanzos: organización local y comportamiento electoral (1931-1936)», en *Anuario Brigantino*, nº 15: 175-199.
- (2010): *A Segunda República en Galicia. Memoria, mito e historia*, Nigra Trea, Vigo.
- LÓPEZ, Gloria (1997): *Aportacións para unha Historia de Sada*, Edicións do Castro, Sada.
- MÍGUEZ MACHO, Antonio (2006): *La construcción de la ciudadanía a través de los movimientos sociales. El movimiento obrero en Galicia (1890-1936)*, Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela.
- PEREIRA GONZÁLEZ, Dionisio (coord.) (1992): *Os Conquistadores Modernos: Movemento Obreiro na Galicia de Anteguerra*, A Nosa Terra, Vigo.
- PEREIRA GONZÁLEZ, Dionisio (1994): *A CNT na Galiza (1922-1936)*, Laivento, Santiago de Compostela.
- (1998): *Sindicalistas e Rebeldes*, A Nosa Terra, Vigo.
- PEREIRA MARTÍNEZ, Carlos, ROMERO MASIÁ, Ana (2003): *Germinal. Centro de Estudos Sociais* (Cultura Obreira na Coruña, 1902-1936), Briga Edicións, Betanzos.
- PÉREZ LORENZO, Manuel (2010): «A represión franquista en Sada. As vítimas mortais», *Cadernos de Estudos Locais*, nº 5, A. C. Irmáns Suárez Picallo, Sada.
- (2011): «Introdución», en «Voces de xustiza. Artigos e manifestos dos anarquistas de Sada na II República», *Cadernos de Estudos Locais*, nº 8, A. C. Irmáns Suárez Picallo, Sada.
- (2012a): «Nomes propios. José Monzo e o sindicalismo anarquista na Sada da II República», *Areal. Revista Cultural de Sada*, nºs 4-5, A. C. Irmáns Suárez Picallo, Sada.
- (2012b): «O sindicalismo anarquista na Sada da II República», *Mariñán*, Sada, 12/2012.
- (2015a): «José Monzo, un anarquista na Sada dos anos 30», *Mariñán*, Sada, 01/2015.
- (2015b): «Xohán Antón Suárez Picallo: nacionalismo e agrarismo na Sada da II República», *Mariñán*, Sada, 03/2015.
- (2018): «Asociacionismo cultural e recreativo en Sada no primeiro terzo do século XX», *Areal. Revista Cultural de Sada*, nºs 14-16, A. C. Irmáns Suárez Picallo, Sada.
- SANTIDRIÁN ARIAS, Víctor Manuel (2002): *Historia do PCE en Galicia (1920-1968)*, Edicións do Castro, Sada.
- SILVA FERREIRO, Manuel (1939): *Galicia y el movimiento nacional*, Universidad de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela.
- SOTO, David; HERRERA, Antonio (2014): «El conflicto agrario en la historia contemporánea de España. Nuevas perspectivas de análisis», *Vínculos de historia*, nº 3, Universidad de Castilla-La Mancha: 75-100.
- TORRES REGUEIRO, Xesús (1992): *O movemento obreiro e agrario no Betanzos da II República*, en PEREIRA, Dionisio (coord.): *Os Conquistadores Modernos: Movemento Obreiro na Galicia de Anteguerra*, A Nosa Terra, Vigo.
- VELASCO SOUTO, Carlos (2000): *Galiza na II República*, A Nosa Terra, Vigo.

Vista de Sada tomada de *Vida Gallega*, 15-10-1924.

As Torres de Meirás nos anos 30. *Vida Gallega*, 30-03-1938.